

OSMANLI DEVLETİ'NDE ALMANYA'YA ZABİTAN VE MÜHENDİS TALEBELER GÖNDERİLMESİ

Sending Engineering Students And Officers To Germany For The Purpose Of Training In The Ottoman State

Derya GEÇİLİ*

Öz

18. Yüzyılda Avrupa'da demir, çelik sanayii ve teknolojik alanda büyük bir gelişme yaşanmıştır. Teknolojide meydana gelen hızlı gelişim ve buna bağlı olarak yaşanan değişimler pek çok alanda olduğu gibi eğitimde de etkilerini göstermiştir. Avrupa'da başlayan bu değişimin etkisiyle, Osmanlı Devleti'nde geleneksel eğitim düzeninin bozulduğu fark edilerek ıslahat hareketlerine başlanılmıştır. Bu ıslahat hareketlerinden en önemlilerinden biri de, modern teknik eğitimin verilebilmesi için mühendishanelerin açılmasıdır. Mühendishanelerde verilen eğitim sırasında değişimleri takip ederek kendilerini geliştirebilmeleri için Avrupa'ya talebeler gönderilmeye başlamıştır. 1903 yılında Osmanlı Devleti ile Almanya arasında eğitim antlaşması imzalanmış, bu antlaşma ile özellikle askeriyenin ihtiyaç duyduğu mühendislerin yetiştirilebilmesi için Almanya'ya zabitan ve talebeler gönderilmiştir. Talebeler seçilirken eğitimlerinde iyi bir dereceye sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Almanya'ya gitmek için talepte bulunanların sayısı ihtiyaçtan fazla olursa talebeler sınava tabi tutulmuş, başarılı olanlar kabul edilmişlerdir. Zabitan ve talebeleri yurtdışındaki eğitime hazırlamak için müfettiş ile muallimler görevlendirilmiştir. Müfettiş ve muallimler, talebeleri Almanya'daki eğitimleri sırasında kontrol altında tutmaya da devam etmişlerdir. Zabitan ve talebeler, Almanya'ya gönderilmeden önce muallimler tarafından İstanbul'da hazırlık eğitimi olarak sınava tabi tutulmuşlardır. Almanya'ya giderken zabitan ve talebelerin yolculuk ve eğitim masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır. Derslerine yeteri derecede kabiliyet gösteremeyenler veya hal ve hareketinden dolayı iade edilenler olursa devlet tarafından harcanan masraf kendilerinden ya da kefillerinden tahsil edilmiştir. Talebeler, eğitime başladıkları tarihten itibaren bazı kanunlara, askeri kurallara da tabi olmuşlardır. Almanya'da talebeler, önce altı ay kadar süren hazırlık dönemine tabi tutulmuşlar, bu süre zarfında tahsillerine zarar gelmeyecek şekilde askeri talim de görmüşlerdir. Zabitan ve Talebelerin, Almanya da mühendislik mektepleri ile birlikte fabrikalarda da eğitim almaları sağlanarak teknolojik gelişmeleri doğrudan görüp öğrenmeleri amaçlanmıştır. Almanya'daki mühendislik eğitimi başarıyla tamamladıktan sonra talebeler askeriyede on yıl zorunlu hizmete tabi tutulmuşlardır. Almanya'da eğitim gören mühendislerin sayısının artmasıyla yurtdışından tedarik edilen mühendislerin sayısı azalmaya başlamış, Avrupa'daki gelişmeler daha rahat takip edilmeye başlanmıştır. Almanya'da tahsil gören mühendislerden bazıları ülkelerine dönüşlerinde

önemli vazifelere getirilmişler ve kendi alanlarıyla ilgili başarılı çalışmalar yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nde Almanya'da eğitim aldıktan sonra orduda önemli görevlere getirilen mühendisler devlete batı zihniyetinin nüfuz etmesini sağlamışlardır. Uzman mühendisler yetiştirilerek gelebilecek tehlikelere karşı ülkenin korunması ve muhafazası sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda, Almanya'ya mühendislik eğitimi için gönderilecek zabitanla talebelerin seçilmesi ve mekteplere yerleştirilme süreçleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mühendislik, Yurtdışında Eğitim, Almanya.

Abstract

In 18th Century, there were great developments in Europe in terms of iron, steel industry and technology. The fast development in technology and the changes that depended on these changes showed their influences in the field of education as well as in many other fields. It was noticed with these changes in Europe that the traditional education system was disrupted and reform movements started. The most important movement among these was establishing engineering schools to provide modern technical education. The engineering schools started to send students to Europe in order to observe and follow the developments after they graduated or when they were still students. In 1903, an education agreement was signed between Germany and Ottoman State, and students were sent to Germany to be trained as engineers and officers for the military. When the students were being selected, the criterion was their status in education being well. When the number of the students demanding to be sent to Germany was more than necessary, they were subjected to take an exam. Investigators and teachers were assigned for the duty of preparing them. They continued to keep the students under control during their educations in Germany. Before the students were sent to Germany, they received preparatory training in Istanbul. The travel and training expenses of the students were recovered by the Government. When there were unsuccessful students, they had to pay the expenses made by the Government. The students were subjected to some laws and military rules when they started training. They had a preparatory period for six months, and they received military training. They were given training in engineering schools and in factories

*Okutman Dr. Niğde Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Bölümü, Niğde.degecili@hotmail.com

toreceive technological developments. After the training in Germany, the students had to serve in the military for ten years. With the increasing number of the engineers trained in Germany, the number of the engineers supplied from other countries decreased. Some of these students were assigned to important duties, and had successful works.

The students who were reassigned to important duties in the Army after they graduated from their schools in Germany ensured that the western mentality was imposed to the Ottoman State. The problem of the scarcity of engineers was overcome, and the engineers who were brought from Europe by paying excessive salaries were replaced by the Turkish engineers. These selection and placement processes of the students and officers sent to Germany for engineering training will be explained in the following sections.

Key Words: Engineering, Education, Training, Germany.

Giriş

Avrupa'da demir, çelik sanayii ve üretimde hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle askeriyede büyük değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl boyunca artarak devam eden Batı'ya yöneliş ile askeriyedeki yenilikler fark edilmiştir. Bu yeniliklerin takip edilebilmesi için yurtdışından mühendisler tedarik edilse de ihtiyaçları karşılayamamıştır. (DMA, BN 85/1717-140) Modern askeri teknik eğitiminin verilebilmesi için bir süre sonra mühendishaneler kurulmuştur. Mühendishaneler, hem ilk kuruldukları dönemdeki fonksiyonları hem de Osmanlılarda modern eğitim sisteminin oluşmasındaki öncülüğü açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu mekteplerde beklenen kalitenin sağlanabilmesi için yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde (Elektrik, Maden, Kimya, İnşaat Mühendisliği ile Balistik, Top, Mermi, Kundak Zabitanı) açığının kapatılabilmesi ve gelişmelerin takip edilebilmesi için Almanya'ya zabitan ve talebe gönderilmesine karar verilmiştir. Talebelerin, Almanya'da devam edecekleri mektep ile ameli eğitim alacakları askeri kurumun belirlenmesinde Harbiye Nezareti sorumlu olmuştur. (DMA, BN 85/1717-168)

Almanya'ya Gönderilecek Talebelerde Aranılan Şartlar

Almanya'ya gönderilecek talebeler seçilirken eğitimlerinde iyi bir dereceye sahip olmalarına dikkat edilmişti. Taliplerin adedi ihtiyaçtan fazla olduğu zaman yapılan müsabaka sonucunda başarılı olanlar kabul ediliyordu. Taliplerin talim ve tahsillerinde başarılı olacak derecede hem akli hem de bedeni olarak sağlıklı olduklarına dair muayeneleri yapılmalıydı. (DMA, BN 85/1717-167) Almanya'ya gönderilecek talebelerin aşağıdaki vasıfları taşınmaları gerekiyordu;

- Osmanlı tabiiyetinden olmak
- Suç ve cinayetle mahkûm olmamak
- Hüsni hâl sahibi, ılımlı ve sakin olduğunu kanıtlamak
- Bizzat bir tercüme-i hâl varakası yazmak
- Pederi mevcut değilse velisinin yazılı rızasını almak
- Almanya'da uygun bir şekilde hareket edeceğine dair yemin

etmek

Gerek zabitan gerekse mühendisler doğrudan doğruya Harbiye Nezaretine bağlı olacaklardı. Almanya'ya eğitim için gönderilen talebeler, devlete ve millete bağlılıklarını ifade etmek için de yemin etmek zorundalardı. Talebeler, Almanya'ya giderken Kuran-ı kerime el bastırılarak; “*Barışta ve harp de bütün nizâmat ve askeri kurallara riâyet edeceğime ve amirlerime itâat edeceğime ve askeriyenin menfaatlerine sâdik olarak çalışmaktan kaçınmayacağıma ve askeri sırlar ile hiç bir şey hakkında kat'iyen bilgi vermeyeceğime yeminbillâh ederim*” şeklinde yemin ediyorlardı. (DMA, BN 85/1717-116)

Avrupa'ya Gönderilecek Talebelere İstanbul'da Verilen Eğitim

Mühendis olacaklar altı ay İstanbul'da ve bir sene Almanya'da eğitim için bir hazırlık devresi geçireceklerdi. İstanbul'daki hazırlık eğitiminde;

Almanya'daki eğitimle ilgili bir fikir kazanabilmeleri için kontrol heyetinin tecrübe ve bilgileri ile askeri imalathaneler hakkında bilgi sahibi olacaklardı.

Almanca dil eğitimi alacaklardı.

Talebelerin, riyâziyyat (matematik), hesâb, cebr-i adi (cebr konuları), hendese-i musattah-mücessemeve resmiye (geometri, uzay geometri konuları), mekanik, tefsir-i hendesî (geometrik yorum), hikmet-i tabiiyye (fizik bilgisi) ve kimya gibi derslerdeki bilgi birikimlerine takviyeler yapılacaktı.

Talebelere askeri talimler yaptırılacak ve silah eğitimleri alacaklardı. (BOA, İ.DUİT 20/02)

Bu eğitim sonunda harbiye nezareti tarafından teşkil edilecek bir mümeyyiz heyeti huzurunda zabitanın ve mühendis olacakların imtihanları yapılarak aralarında ehliyet gösterenler Almanya'ya gönderileceklerdi. Bu devreden sonra Almanya'daki mühendislik mekteplerinde eğitim almaya başlıyorlardı. Almanya'daki tahsil sırasında Almanca dil eğitimine devam edilerek, özellikle riyaziyyat, hikmet-i tabiiyye ve kimya dersleri hakkındaki talebelerin bilgilerinin üzerine yenileri eklenmeye çalışılırdı. (BOA, İ.DUİT 20/02)

Almanya'ya Gönderilen Talebelerin Eğitimi Sırasındaki Kurallar

Talebeler, Almanya'daki eğitim sırasında ve devlet hizmetinde buldukları müddetçe askeri hizmetten de tecil edileceklerdi. Almanya'da tahsile başladıkları tarihten itibaren talebeler aşağıdaki kanunlara ve askeri kurallara tabi oluyorlardı;

Almanya'ya gönderilecek talebeyi kontrol etmek üzere müfettiş ile muavinler görevlendirilecekti. Bu görevlilere askeri harcırah kanununa uygun olarak yol masrafı olarak gündelik yüzer kuruş, ayrıca gitme zamanlarında bir defaya mahsus olarak zorunlu masrafları için müfettiş, muavinler ve zabitanın iki bin beş yüz, talebeye ise bin beş yüz kuruş veriliyordu. Almanya'da buldukları müddetçe askeri harcamaları ödenmekle beraber askeri müfettişe üç bin, muavinlere ikişer bin kuruş tahsisat ayrılmıştı. Zabitan ve talebenin devam edecekleri mektep masrafı hükümet tarafından karşılanmakla beraber zabitan ve talebe aylık bin beş yüz kuruş alıyordu. Müfettiş ile muavinlerin vazifelerinden kaynaklanan çeşitli masrafları ayrıca karşılanmıştı. Zabitanla talebeler arasında

derslerine yeteri derecede kabiliyet gösteremeyenler veya hal ve hareketinden dolayı iade edilenler olursa devlet tarafından harcanan masraf kendilerinden veya kefillerinden tahsil ediliyor, talebinin tecil edilen askerlikleri iptal edilerek askeri hizmete gönderiliyorlardı.(BOA, İ.DUİT 20/01)

Zabitan ve mühendisler Almanya'da askeri fen akademisinde eğitim alıyorlardı. Namlu, kundak, barut, mermi, top, tüfek, fişek, nişan, mesafe aletleri ve balistik Şubelerinde ihtisas kazanacaklardı. Eğitimlerini tamamlayan zabitan ile diploma alan mühendisler on sene kadar askeriyede uzman oldukları konularda hizmet yapmak zorundalardı. Bunu yapmak istemeyenler tahsil süreleriboyunca hükümet tarafından kendileri için harcanan bütün masrafı faizi ile ödeyeceklerdi.Mühendislerin, Almanya'ya gitmeden önce yapılan masrafı faizi ile ödemeyi kabul eden bir kefil ile bir de kefaletname getirmeleri gerekiyordu. (Düster 3. Tertib C.10, No: 58) Yabancı dil öğrenmek veya askeri bilgilerini geliştirmek üzere yurtdışına gidecek zabıtlere bir senelik eğitimin derecesine göre izin verilirdi. Zabıtların izinli olduğu süreler kıdemlerinden kesilmiyordu.(DMA, BN 65/1291-116)

Talebelerin Almanya'da ki Eğitimlerinin Kontrol Edilmesi Muallimler, eğitim sırasında üç ayda bir defa Almanya'ya talebeleri teftiş etmeye gönderileceklerdi.Muallimler, talebelerin her birinin ilerleme derecesini, durumunu ve ahlakını içeren bir rapor hazırlıyorlardı. Bu raporlara göre, derslerde istenilen yeterliliği gösteremeyenler gerek imtihana hazırlanırken gerek mektebin usul ve kurallarına göre bu imtihanın tekrarında yine başarılıolamazlarsabilgi, beceri ve ahlaklarının tahsillerine devam etmelerine mani olacağı düşünülerek eğitimlerine son veriliyordu. Almanya'ya gönderilen talebeler, kendileri için harcanan masrafı mektebe ödedikten sonra kayıtlarını sildirebilirlerdi. (BOA, İ.DUİT 20/01)

Almanya'dakimekteplerle, özel ve resmi fabrikalarda iş eğitimi için almak için gönderilentalalebelerin fiziki yapısı ve şahsi yeteneklerine dikkat ediliyordu. (DMA, ENV 1901/58) Zabitan, Almanya'da askeri fen akademisinde ve şubelerde çalışarak ihtisas kazanıyordu. Bir aylık eğitim için Almanya'ya gönderilen zabitan sınava tabi tutulmuştu. Zabitanın sınavı için bir komisyon oluşturulur. Bahriye Nezareti, sınav sonucunda başarılı olan zabitanın kıdemlerine altı aylık bir zam yapıyordu. Bu kıdem zammı terfi için veriliyor, emekliliğe katkısı oluyordu. (BOA, A.DVN.MKL 53/16) Almanya'da donanma teşkilatında topçu olarak telsiz, telgraf ve seyr-i sefain gibi mesleğe ait kurslar gören zabitan Almanca'yı iyi bir şekilde konuşabilmeleri için ayrıca bir kursa gönderilmişlerdi. (DMA, BN 99/2177)

Almanya'ya Gönderilen Mühendislerle Verilen Harcırahlar 1918 tarihinde İstanbul Vapurlarında yapılan imtihanında başarılı olan 13 talebinin bir aylık tahsil için Almanya'ya gönderilmesine karar verilmişti.(DMA, BN 85/1717-116) Almanya'nınDanzig şehrinde bulunan mektebe 1918 senesinde kayıt olmaları için gönderilenlerin masrafları Bahriye Dairesi tarafından ödenmişti. (BOA, BEO 744/55737-3) Talebelere, yol masrafı ve yemek parası olarak toplam 2270 kuruş kadar bir ücret ayrılmıştı. (DMA, BN65/1291-89,116) Talebelerin,

kitap ve teçhizat masrafı olarak da her bir talebe için 480 mark Alman Bahriye Mektebi Müdüriyetine gönderilmişti. (DMA, MB 517/248) Elbise, ikamet ücreti ile birlikte toplam 250 mark tahsis edilerek ödenen paraların da kaydedilmesine karar verilmişti. (BOA, BEO 744/55737-3) 6 Ekim 1918 tarihinde Almanya'ya gönderilen talebelerin yolculuğu sırasında görevli olan korvet kaptanı Mehmet Ali Bey ile Mahmut Rıza Efendiye uygun bir miktar harcırah verilmişti.(DMA, BN 85/1717-9) Almanya'ya gönderilen talebelere Alman Eğitim Müfettişliğinin teklifi ile giyecek masrafı adıyla daha sonra dörder yüz mark ve elbise masrafı verilmesine karar verilmişti. (DMA, BN 85/1717-114) Talebelerin Alman mühendisler gibi elbiseler giyerek düzenlerinin sağlanabileceği düşünülmüş olsa da, talebelerin Almanya'da mühendislik eğitiminde başarılı olduklarına dair dair resmi bilgi mevcut değildi. Bu nedenle Almanya'da buldukları süre boyunca mühendisler için verilen elbise masrafını talep etme hakkı elde edemedikleri için ücretin ödenmesinden vazgeçilmişti. (DMA, BN 85/1717-115)

Donanma Birinci Kumandanlığı eğitim için Almanya'ya gönderilen mühendislerle deniz talebelerinin masraflarını karşılayabilmeleri için Berlin Ateşenevalliğine para gönderiyordu. (DMA, BN 85/1717-196) 1918 senesi Haziran ayında Almanya'ya gönderilen 13 talebinin mühendisliğe terfi etmeleri üzerine elbise masrafı olarak 1400 marka ihtiyaç duyulmuştur. Almanya'dan gelen talep üzerine mühendislerin ilk giyecek masrafı olarak 1400 markın temin edilmesine karar verilmiştir. Ancak, talebelerin,elbiselerinin uzun bir süre daha giyilmesine elverişli olduğu için elbise masrafı olarak sadece sekiz yüz mark gönderilmiştir.(DMA, BN 85/1717-118) Bir sene eğitim almak için Almanya'ya gönderilecek talebe için; 1918 Temmuz ayından 1919 Nisan sonuna kadar 2500 mark,1919Mayıs ayında bir defa verilen kitap ve teçhizat bedeli olarak 480 mark, şimendifer ücreti ve yemek ücreti olmak üzere 2270 kuruş ayrılmıştır. (DMA, BN 85/1717-198) 5 Ekim 1919 tarihinde Almanya'ya eğitim için gönderilen Mühendislerden Abbas Celal Efendi'ye önce 250 mark, daha sonra Ateşenevellik tarafından Nisan ve Mayıs ayları için 300 mark, elbise bedeli olarak da 100 mark ödenmiştir. (DMA, BN 85/1717-195)

14 Haziran 1918 tarihinde kanunlara uygun olarak Almanya'ya eğitim için talebe gönderilmiştir. Talebelerin Almanya'da tahsilde buldukları süre boyunca bütün masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır. Mühendislerin eğitimi sırasında32 bin 270 kuruş harcanmıştı. Mühendisler için harcanmış olan marklar kuruş olarak muhasebe kalemine kaydedilmişti. Almanya'dan gelen zabitan için ayrıca fazladan harcama yapıp yapılmadığı ile ilgili muhasebe kaleminde bir inceleme yapılmasına karar verildi. Bu amaçla, muhasebe kalemine yazı yazılarak yapılan harcamaların ayrıntılı dökümleri talep ediliyordu.(DMA, BN 85/1717-165)

1918 yılında tatbikat, fenni ve ameli eğitim için yeniden Almanya'ya talebe gönderilmesi düşünülmüştür.(BOA,MV 212/217-1-1) Talebelerin masrafları için Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine bilgi verilmiştir.(BOA,MV 217/94-1-1) Almanya'ya gönderilmesine karar verilen talebelerve zabitan için elli bin liraAlmanya'daki Osmanlı Sefaretine gönderilmiştir. Sefaretin kâtiplerinden bir komisyon teşkil edilerek talebeler

ve zabitanın masrafları kontrol altında alınmıştır. (BOA,MV 212/217-1-1)

Sonuç

Teknolojik değişimler ve hızlı gelişmeler Osmanlı Devleti'ni yalnızca araç, gereç ve yöntem açısından etkilemiyordu. Teknolojide meydana gelen hızlı değişim ve buna bağlı olarak yaşanan değişimler pek çok alanda olduğu gibi eğitimde de etkilerini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gelişmelerin takip edilebilmesi ve kullanılabilmesi için mühendislere ihtiyaç duyulmuştur. Askeriyedeki ihtiyaç karşılayabilmek için teknik personelin Avrupa standartlarında eğitim almaları zorunluydu. Talebe ve zabitanın Almanya'daki eğitimleri oldukça masraflı olduğu için mezun olanlar zorunlu devlet hizmetine tabi tutulmuşlardır. Almanya'daki gelişmiş mühendislik mekteplerine zabitan ve talebeler gönderilerek askeriyenin ihtiyaç duyduğu teknik personel yetiştirilmeye çalışılmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan gelen yabancı uzmanlara olan ihtiyaç zamanla azalarak yerlerini yerli mühendislere bırakmaya başlamışlardır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- Babrali Evrak Odası (BEO)

- 744/55737-3.
- Divan-ı Hümayun Mektubi Kalemi (A.DVN.MKL)
- 53/16.
- İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)
- 20/01, 20/02, 20/03.
- Maliye Vekaleti (MV)
- 217/94-1-1, 212/217-1-1.
- Deniz Müzesi Arşivi (DMA).
- Bahriye Nezareti (BN)
- 65/1291-89, 65/1291-116, 85/1717-9, 85/1717-114, 85/1717-115, 85/1717-116, 85/1717-118, 85/1717-140, 85/1717-162, 85/1717-163, 85/1717-164, 85/1717-165, 85/1717-167, 85/1717-168, 85/1717-193, 85/1717-194, 85/1717-195, 85/1717-196, 85/1717-198, 99/2177-4.
- Envanteri (ENV)
- 1901/00058, Zâbitan-ı bahriyeden Bu kerrebâ-irâde-i seniyye Londra sefaret-i seniyyesinin Ateşemiliterinin hizmetine tayin buyrulan Kaim-makam izzetlü Ahmed Beğin Daire-i Bahriyeye müteallik husûsatında suret-i hareketini mübeyyin Ta'îmâtıdır, 14 Rebî'ül-âhir 1289.
- Mülga Bahriye (MB)
- 517/248.
- 2) Resmi Yayınlar
- Düstûr, Üçüncü Tertip, C.10, Numara: 58, 2 Muharrem 1337, 1 Teşrîn-i sâni 1333, 1928 İstanbul Fenn-i zâbit ve mühendis yetiştirilmek üzere memâlik-i ecnebiyeye gönderilecek zâbitan ve talebe hakkında kanun (27 Rebî'ül-âhir 1336, 9 Şaban 1334)